

УДК 391 (477.87) «18/19» 687:658

DOI

КОЦАН ВАСИЛЬ

кандидат історичних наук, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту, доцент кафедри археології, етнології та культурології ДВНЗ «Ужгородський національний університет». ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0644-9725>

KOTSAN VASYL

a Ph.D. in History, a director of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod, an associate professor at Archeology, Ethnology and Cultural Studies Department, State Higher Educational Establishment Uzhhorod National University. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0644-9725>

Бібліографічний опис:

Коцан, В. (2020) Традиційний народний одяг угорців Закарпаття середини XIX – першої половини XX ст. *Народна творчість та етнологія*, 5/6 (387/388), 50–62.

Kotsan, V. (2020) Traditional Folk Clothing of Transcarpathian Hungarians in the mid XIXth through to the First Half of the XXth Century. *Folk Art and Ethnology*, 5/6 (387/388), 50–62.

ТРАДИЦІЙНИЙ НАРОДНИЙ ОДЯГ УГОРЦІВ ЗАКАРПАТТЯ СЕРЕДИНИ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.

Анотація / Abstract

У статті на основі наявної літератури, архівних і польових етнографічних матеріалів, а також фондової збірки Закарпатського музею народної архітектури та побуту проведено комплексний аналіз складових традиційного народного жіночого й чоловічого вбрання угорців Закарпаття середини XIX – першої половини XX ст. Угорці компактно проживали і проживають у прикордонних районах краю. Центром їхнього розселення є Берегівський район. У розвідці детально описано процес крою жіночих сорочок досліджуваного регіону: стану сорочок, рукавів. Особливу увагу звернено на оздоблення сорочок вишивкою. Для угорців краю характерним було використання багатьох різновидів техніки «гладь». В орнаментальній композиції вишивки домінуючими є різноманітні рослинні композиції, улюбленими мотивами – тюльпани, фіалки, волошки. У народному вбранні угорців краю вишивка гармонійно поєднувалася з мереживом. Давнім типом чоловічого верхнього одягу угорців Закарпаття було сукняне пальто («сюр», «ціфрасюр»). Він має спільні риси із сусідніми лемківськими чутами, гуцульськими й буковинськими мантами. У межах цього виду одягу більшою мірою, ніж в інших, поєдналися риси чисто побутового призначення й високохудожнього оздоблення вишивкою та аплікацією. Оздоблення сюрів позначено різностильовими західноєвропейськими впливами в поєднанні з традиційним народним угорським мистецтвом.

Зібраний матеріал свідчить, що впродовж XIX – першої половини XX ст. як у жіночому, так і в чоловічому вбранні угорців краю відбувалися зміни, пов'язані з появою нових форм одягу: жіночого костюма («мадляр руго»), «ціфрасюра», чоловічого костюма-трійки (піджак, штани «галіфе», безрукавка («лайбі»)), витіснення білих жіночих бунд червоними святковими та ін.

Ключові слова: народне вбрання, угорці, сорочка, спідниця, пояс, фартух, штани, безрукавка, верхній одяг, головні убори та взуття.

The author, based on available literature, archival and field ethnographic materials, as well as a fund collection of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs, conducts, in his article, a comprehensive analysis of components of the traditional folk women's and men's clothing of Transcarpathian Hungarians in the mid-XIXth through to the first half of the XXth century. Hungarians have lived compactly in the region's borderland. The centre of their settlement is Berehovo District. The article describes in detail the process of cutting women's chemises in the region under study: the condition of shirts and sleeves. The author pays a special attention to embellishing shirts with embroidery. The region's Hungarians were characterized by the use of various types of *satin stitch* technique. The ornamental composition of embroidery is dominated by a variety of plant compositions, with tulips, violets, and cornflowers as popular motifs. In folk costumes of the region's Hungarians, embroidery was harmoniously combined with lace. An ancient type of men's outerwear of Transcarpathian Hungarians was a cloth coat (*szűr, cifraszűr*). It has common features with the neighbouring Lemko's *chuha*, and Hutsul and Bukovynian *manty*. Within this type of clothing, to a greater extent than in other ones, features of purely domestic purpose and of highly artistic decoration with embroidery and applique were combined. The decoration of *szűr* is marked by Western European influences of various styles in combination with traditional Hungarian folk art.

The collected material shows that during the XIXth through to the first half of the XXth century, both in women's and men's clothing of the region's Hungarians, there were changes related to the emergence of new forms of attire: women's costume (*Magyar ruhá*), *cifraszűr*, men's three-piece suit (suit jacket, breeches, and tank top (*laybi*)), and supplantation of white women's *bunda* by red festive ones, etc.

Keywords: folk clothing, Hungarians, chemise, skirt, belt, apron, breeches, tank top, outerwear, headwear and footwear.

Вступ. У наш час, що характеризується численними етнічними конфліктами, значними міграційними процесами, економічними, культурними та іншими проблемами співіснування різних народів, дедалі більший інтерес викликають так звані порубіжні території, де змішано проживають різні етнічні спільноти. При цьому виникають і терміни на позначення явищ порубіжжя, до прикладу, розглядається етнічне порубіжжя, яке не завжди збігається з культурним чи мовним, нових вимірів набирають проблеми історичних переселень і міграцій. Вирішення цих проблем потребує поєднання зусиль різних наук, комплексного міждисциплінарного підходу, що включає цілі блоки питань. Отримані результати вимагають теоретичного осмислення й обґрунтування, уніфікації термінів, методів та підходів [7, с. 56; 19, с. 21; 24, с. 100].

Одним із порубіжних регіонів є Закарпаття, яке впродовж історії входило до складу різних держав. Тут протягом століть, окрім українців, змішано проживали й проживають угорці, румуни, словаки, німці, цигани та ін. Одним з елементів матеріальної культури, який тісно пов'язаний з етнічною історією народу, є традиційний народний одяг. Перебуваючи в постійному розвитку, одяг відтворює зміни соціально-економічних умов життя народу, в тому числі харак-

тер трудової діяльності та рівень технічного прогресу, що безпосередньо враховується при його дослідженні. Водночас він є специфічним відображенням психічного складу народу, його національних рис, які виявляються в художньо-естетичних ознаках одягу. Вивчаючи народне вбрання порубіжного регіону, слід враховувати співіснування багатьох культур, взаємозапозичення та їхні впливи на розвиток як окремих складових традиційного народного вбрання, так і цілих одягових комплексів.

Угорська етнокультура є цікавим явищем. У ній відбивається тисячолітня доля народу, що волею історії органічно поєднував у собі східні та західні цивілізаційні складники. «Угорці» – назва, що поширена в західноєвропейських і слов'янських мовах. Самоназва етносу – «мадяри». У низці країн їх називають «венграми» (за назвою тюркського племені оногурів, під владою яких вони перебували в степах Приазов'я). Угорці складають найчисленнішу групу серед етнічних меншин Закарпаття. Значна кількість угорців проживає в містах (Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Виноградіві, Хусті, Тячеві, Рахові) та в селищах міського типу (Солотвині, Баркасовому, Кобилецькій Полянці). Проте переважна більшість угорців є сільськими жителями. Центром їхнього розселення можна вважати Берегівський район. Багато угорців

проживає також у селах Ужгородського, Мукачівського та Виноградівського районів. Трапляються на Закарпатті й змішані села, де угорці компактно живуть поряд з українцями та іншими народами. Найчастіше тут угорці заселяють одні вулиці чи райони села, а українці – інші. Такими, наприклад, є с. Ракошино Мукачівського району, селище Вишково Хустського району, с. Теково Виноградівського району та низка інших [3, с. 95; 4, с. 137].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реконструкція угорського народного костюма Закарпаття середини ХІХ – першої половини ХХ ст. є важливим, але складним завданням, позаяк культура і побут угорських селян Закарпаття недостатньо вивчені.

Основним джерелом для дослідження означеної проблематики послужили польові етнографічні матеріали автора, зібрані в експедиціях та наукових відрядженнях¹. Цінний матеріал для вивчення народного вбрання угорців Закарпаття міститься в архіві Лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства ім. М. П. Тиводара Ужгородського національного університету. У різні роки було опрацьовано різноплановий матеріал (реферати, дипломні роботи, щоденники польових етнографічних матеріалів) [35].

Досліджуючи локальні особливості народного одягу ужанських волинян, ми використали низку публікацій історичного, мистецтвознавчого та краєзнавчого характеру.

Одним із найдавніших джерел, де містяться відомості про одяг та вишивку угорських селян Закарпаття, є стаття «Тячево та його околиці» («Тécső éskörnyéke») пастора тячівської реформаторської церкви Яноша Ботізі. У ній автор описує жіночий та чоловічий угорський одяг [37, с. 354]. На початку ХХ ст. відомостей про угорське народне вбрання краю знаходимо мало. Трапляються тільки окремі зауваження щодо порівняльних характеристик з одягом сусідніх етносів.

У 50-х роках ХХ ст. над дослідженням угорської вишивки хрестиком працю-

вала Марія Сірмої Форіш. У своїх публікаціях вона описала вишивку Затисся, де також уперше дала назву вишивці колишньої Березької жупи – «Березька вишивка». Схожі дослідження проводили Гертруда Полойтої, Іштван Дьорфі, Георгіна Лендел, Едіта Фел [12, с. 5].

На фрагментарні описи традиційного угорського костюма Закарпаття натрапляємо в працях радянських дослідників І. Гроздової та Т. Філімонової [3; 4].

Цікавими за змістом та багатими на фотоілюстративний матеріал є дослідження 70-х років ХХ ст. про народне мистецтво угорців. Однак і в цих роботах можна ознайомитися лише з частковими описами окремих елементів народного вбрання угорців та пов'язаних із ними обрядів. Позитивом цих видань є багатий ілюстративний матеріал [1; 34].

З досліджень другої половини ХХ ст. треба відзначити публікації О. Полянської [21; 22]. У фондах Закарпатського музею народної архітектури та побуту зберігається її рукопис. У ньому дослідниця детально характеризує складові як чоловічого, так і жіночого вбрання угорців краю, звертає увагу на народні назви, матеріал, способи виготовлення, функціональне призначення та роль одягу в обрядових діях [20].

Важливим для нас є дослідження М. Дерке про назви одягу в угорських говорах Закарпаття. Автором проведено комплексне лінгвогеографічне дослідження найменувань одягу в угорських говорах Закарпаття, розглянуто ряд важливих лексичних і семантичних питань, пов'язаних з назвами одягу, а також охарактеризовано зміни в лексичному складі досліджуваних говорів [6].

Описи регіональних особливостей угорського вбрання трапляються в роботі будапештського етнографа та історика Ласло Коша. Він описує народне вбрання та вишивку, традиційні заняття, сімейні і суспільні зв'язки, світ уподобань угорців [16].

Серед сучасних дослідників угорської матеріальної культури вирізняється

А. Коприва. У своєму дисертаційному дослідженні про угорську вишивку Закарпаття дослідник зазначає, що серед різноманітних видів декоративно-вжиткового мистецтва художнє вишивання посідає одне з провідних місць. Багатство спадщини вишуканих виробів, яку залишили після себе митці народної творчості, свідчить про важливе значення їх у побуті та традиціях. В угорській вишивці яскраво відображені ознаки доби, панівні тенденції, тогочасна мода й мистецькі вподобання. Особливу роль вишивка відіграє на святкових і обрядових предметах. Вона була домінантним засобом у декоративному оформленні інтер'єру житла, важливим оздоблювальним елементом народного строю, церковних атрибутів, які виконували під час обрядів Святого причастя, вінчання [12]. Роль вишивки в оздобленні окремих складових народного вбрання А. Коприва порушує й у низці своїх публікацій [10; 13].

Іноетнічним впливам на формування традиційного народного вбрання етнічних груп Закарпаття окремі дослідження присвятила старший викладач Закарпатської академії мистецтв А. Іваниш [8; 9].

Окремі аспекти вивчення народного одягу угорців Закарпаття висвітлювалися в публікаціях автора цієї статті. Вивчаючи локальні особливості народного вбрання долинян Мараморощини, ми фіксували відомості про іноетнічні запозичення та їхній вплив на одяг досліджуваного регіону [14]. Окрему публікацію присвячено чоловічому вбранню угорського населення Закарпаття [15].

Мета статті – визначити характерні риси жіночого та чоловічого вбрання угорців Закарпаття, показати зміни в його розвитку, пов'язані з появою нових форм одягу.

Основна частина. Сировиною для виготовлення одягу в угорців краю були конопля («кендер»), льон («лен») та вовна («гіапу»). Як і в інших регіонах краю, так і в місцевостях, де проживають угорці, уже десь із середини ХІХ ст. працювали з покупним матеріалом, тобто бавовняними чи шовкови-

ми нитками, бісером, металевими лелітками тощо [25, с. 154].

Комплект **жіночого народного вбрання** угорців краю складався з сорочки («інг»), спідниці («пенделей»), фартуха («котинь», «китинь»), безрукавки, коужуха («бунди»), гуні, головних уборів, прикрас і взуття.

У ХІХ ст. жіночі сорочки з довгими рукавами шили з домотканого полотна, а на початку ХХ ст. – переважно з фабричної матерії. Верхню частину сорочки («стан») шили з тонкого полотна, а низ – з грубішого. У сс. Великі Береги, Косонь, Мужієво Берегівського району, Вілок, Теково Виноградівського району сорочка («інг») не мала рукавів, а її довжина сягала колін. На цю сорочку одягали білу блузку з короткими, але дуже широкими, зібраними у складки («буфи») рукавами. Святкові блузки оздоблювали різнокольоровою вишивкою.

З перших десятиріч ХХ ст. в угорці сс. Велика Добронь, Великі Геївці, Соломоново Ужгородського району поширилися короткі сорочки з короткими рукавами, прямим розрізом пазухи посередині передньої пілки. До таких сорочок одягали спідниці («олзо сокня») і фартухи («пендей»), вишиті знизу одним-двома рядками стилізованих квітів червоного та синього кольорів.

У с. Вишково Хустського району побутовали жіночі блузки («візитки») з короткими (10–15 см) рукавами, квадратним вирізом горловини, що декорувалися вирізуванням та обметуванням білими нитками у вигляді хвилястих ліній («кривуль»). Вишивкою рослинних мотивів, виконаною в техніці «двостороння гладь», декорували рукави та нагрудну частину передньої пілки. Основним орнаментальним мотивом була червона троянда, від якої відходили галузки з дрібних ромашок, фіалок, тюльпанів, стебел та листочків. Вишивка на сорочках виконувала також вікову й соціальну функції. Найбагатше оздоблювалися блузки дівчат і молодниць, а сорочки старших жінок лише зрідка декорували. Вишивка на сороч-

ках старших жінок, по суті, має такі самі компоненти, що й у дівчат, але техніка їх виконання значно спрощена. Наприклад, на жіночих сорочках кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. із с. Соломоново Ужгородського району замість традиційної для угорців техніки «гладі» використовували «стеблівку» [11, с. 761; 20, с. 4; 28].

Поверх блузки дівчата одягали щільно приталену безрукавку («візитку») з білої фабричної тканини. Крій складався з трьох піл: суцільної задньої та двох передніх. Глибокий овальний виріз горловини переходив у розріз пазухи. На деяких візитках до правої передньої поли пришивали прямокутний шматок матерії (28 × 5 см), на якому вирізали 4–6 наскрізних отворів для гудзиків, що їх пришивали вздовж краю лівої передньої поли. Гудзики на безрукавках молодих жінок завжди були білими, а в старших – блакитні, сині, зелені, рідше – червоні та чорні. Усі деталі безрукавок з'єднувалися за допомогою машинних швів, а їхні контури декорували обметуванням, виконаним білими нитками, у вигляді хвилястих ліній. Такі безрукавки декорували вишивкою рослинного характеру, виконаною технікою «двостороння гладь». На передніх пілках вишивали поздовжню, хвилясту смугу з великої ромашки, трьох великих фіалок, двох нерозпущених бутонів червоних троянд, зелених стебел та листочків. Прямокутну вставку передньої правої поли поміж наскрізними отворами для гудзиків декорували червоними трояндами, польовими ромашками, конваліями, тюльпанами, фіалками. Орнаментальна композиція вишивки на спинці формувалася з великої червоної троянди, над якою зображували три фіалки чи ромашки з листочками. Допоміжними мотивами були галузки ромашок, рідше – виноградних грон. На деяких безрукавках із сс. Вишково Хустського, Велика і Мала Добронь, Саловка та Есень Ужгородського районів доповненням до квіткової композиції були стилізовані хвилясті смуги з вели-

ких бутонів троянд, напівромашок і фіалок зі стеблами та листочками [27].

Поясним вбранням угорок були *спідниці* та *фартухи*. Спідниці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. кроїли з домотканого конопляного полотна. Їх ідентифікуючою ознакою була вишивка червоного та зеленого кольорів у верхній частині та ткані орнаментальні смуги в нижній. У 20–40-х роках ХХ ст. масового поширення набули «густорамлені» (із вузькими поздовжніми складками) спідниці з квітчастих фабричних тканин.

Поверх спідниці дівчата одягали плісирований фартух, який у ХІХ ст. виготовляли переважно з білого домотканого або фабричного полотна. В угорок Березівщини побутовали фартухи з кишенями. Повсякденні фартухи були без оздоблень, а святкові вишивали рослинними орнаментами. Часто на повсякденних фартухах вишивали ім'я та ініціали власника. В угорських селах Хустщини та Виноградівщини фартух («китинь») з прямокутного шматка домотканого полотна оздоблювали вишивкою, вирізуванням та обметуванням. Іноді вишивку доповнювали монограми [30].

Святкові жіночі фартухи («котинь») виготовляли з прямокутного шматка домотканого лляного полотна (48 × 50 см, 50 × 52 см, 55 × 60 см), а з початку ХХ ст. з фабричної бавовняної матерії. Краї фартуха загинали й підрублювали ручним чи машинним швом. Траплялися фартухи, у яких контури декорували фабричною мережкою (Берегівщина) чи фабричними стрічками (Хустщина, Ужгородщина). До верхньої частини фартуха пришивали довгий (до 220–250 см) поясок. Фартухи дівчат і молодих жінок декорували яскравою вишивкою рослинного характеру в техніці «двостороння гладь», а в жінок старшого віку – скромнішою вишивкою з використанням лише двох-трьох мотивів та одного-двох кольорів. Орнаментальна композиція складалася з великих квіткових візерунків у формі ліри, хвилястих ліній («кривуль») у нижній частині фартуха, кривуль по периметру, великої

стилізованої квітки посередині фартуха. По краях поясків вишивали по одній троянді, ромашці чи фіалці.

На початку 20-х років ХХ ст. в угорських селах Закарпаття поширився комплект святкового *дівочого плаття* («*мадяр руго*»). Він складався з довгої сорочки з білого шовку, безрукавки («*пруслика*») та фартуха («*котинь*») з червоної атласної матерії. Сорочка мала комірць-стійку, короткі рукави, у талії призбирувалась. Безрукавку («*пруслик*») з червоного, зеленого, бордового бархату чи атласу оздоблювали позолоченими стрічками у вигляді кривульок, а спереду зашнуровували кольоровою тасьмою. Трапецієподібні фартухи вирізнялися білим мереживом, стрічками, аплікаціями з шовку, вишивкою [20, с. 4; 29; 39, с. 37].

У ХІХ ст. єдиним верхнім одягом угорців Закарпаття були *гуні*. Найбільшого поширення набули чорні дебреценські гуні. Під впливом угорських одягових традицій чорні гуні поширились і в суміжних українських селах Хустщини, Виноградівщини, Іршавщини, Мукачівщини та Ужгородщини. На Ужгородщині та Мукачівщині навіть були ремісничі майстерні з виготовлення гунь. Побутували гуні суцільні без рукавів та з рукавами. Рукави на гуні угорці майже не використовували, як і при носінні ціфросюра чи лемківської чуги. Комір гуні виготовляли з валяної вовни, оздоблювали вишивкою, до верхніх кутів пришивали гудзики («*очі гуні*» («*a gubaszeme*»)) [42, с. 316; 43, с. 98].

Одним із найяскравіших компонентів зимового вбрання угорок Закарпаття були *хутрянні кожухи* («*бунди*»). У ХІХ ст. побутували білі бунди, які з початку ХХ ст. почали оздоблювати вишивкою. В угорських селах Берегівщини білі кожухи називали «*душе-грійками*» («*кужу*»). Для оздоблення бунд угорці використовували шовкові нитки виключно жовтого кольору. Тому в деяких архівних записах цей різновид жіночого вбрання називають «*жовтою бундою*». Для більшої естетичної виразності її оздоблювали ще й баранячим хутром. На початку

ХХ ст. поширились червоні святкові бунди. Угорський дослідник Колопош Шандор так характеризував цей різновид верхнього одягу: «Її називали червоню бундою, тому що на такий червоний колір фарбували шкіру. Зелені ремені були на ній, на талії зелені торочки. Всього шість ременів було: спереду вздовж хутра, на боках та спинці. Потім ще на нижній частині та поверху торочків. Квітів було на ній небагато, також були вони і на ремені у вигляді маленьких плям» [10, с. 183–186; 34, с. 23; 40, с. 101; 41, с. 564].

Серед головних уборів угорок виокремлюємо *дівочі очіпки* («*парти*»). Картонну верхню частину очіпка («*корону*») обтягували домотканим полотном або атласною матерією червоного кольору, вишивали стеклярусом, металевими лелітками й сухими квітами. На Берегівщині побутували очіпки, оздоблені хрестиковою вишивкою в синьо-червоній кольоровій гамі. О. Полянська зазначала, що в с. Павлово Берегівського району жінки носили очіпки, на яких зверху були нашиті в три рядки «*золоті чіпки*» (мереживо з металевого дроту). Перший рядок оздоблення знімався після народження першої дитини, другий – після народження другої дитини, а третій – після одруження дітей. Після народження 3, 4, 5 і т. д. дитини жінки носили очіпки з однією широкою мережаною стрічкою [20, с. 5; 34, с. 34; 41, с. 502].

У с. Вишково та його околицях очіпки декорували вишивкою, виконаною в техніці «*двостороння гладь*». В основі орнаментальної композиції передньої частини лежали галузка з дрібних різнокольорових фіалок, стебел та листочків; велика рожева ромашка, стилізовані маки та дві пари букетів з великих червоних троянд, рожевих руж, трьох дрібних волошок; виноградних грон та стебел з листками. Орнамент вишивки на задній частині очіпка зазвичай становили стилізовані композиції квітів («*косиці*»), у центрі яких розміщували велику червону троянду. Обабіч неї в хаотичному порядку вишивали дрібні фіалки, листочки та стебла [26].

Заміжні та літні угорки носили дві *хустки*; однією покривали голову, а другу накидали на плечі. Найпоширенішими були білі та чорні хустки. У 20–40-х роках ХХ ст. масово поширилися фабричні хустки з набивним орнаментом у горошину. Краї хусток обробляли тороками («стряпками»). У сс. Холмок, Велика Добронь Ужгородського району були поширені накидні на плечі чорні хустки, кінці яких перехрещувалися на грудях [2, с. 19; 20, с. 5].

Як жінки, так і чоловіки носили шкіряні *чоботи* («*чижми*»). Ідентифікуючою ознакою угорських чобіт був спосіб їх пошиття та використання. Шили їх виворітними: зшивали халяви, підшови, вставляли задник і частково (під п'яту) шматок шкіри по підшві. У вогкому вигляді чоботи вивертали, розправляли шви, надавали форми халявам. До підшови замість каблука прикріплювали ковальські підкови.

На початку ХХ ст. в окремих селах Берегівського та Виноградівського районів доповненням до традиційного угорського народного вбрання як жінок, так і чоловіків були *носові хустки*, оздоблені вишивкою. Цікавими були звичаї, пов'язані з весільними носовичками. Наречена вишивала до весілля значну кількість носових хусток для родичів. Оздоблення хусток вказувало на характер нових зв'язків. Хустки для свекра і свекрухи вишивали у витримано синьому кольорі, а на хустках дружок та дружбів різнокольоровими нитками вишивали пташину пару. Такі обмінні подарунки урочисто проносили через усе село [34, с. 16].

Загалом жіночий народний стрій угорців Закарпаття є надзвичайно строкатим. Важко скласти цілісний образ. Суттєва різниця між одягом дівчат та жінок полягала в багатстві оздоблення, якості матеріалу, формі головних уборів. Дівочий одяг шили з тонших матеріалів, прикрашали вишивками, намистом, декоративними стрічками, а вбрання заміжньої жінки було значно скромнішим, без прикрас. Жінки на голову одягали хустки, а дівчата носили вінки й очіпки. Угорку

в традиційному народному вбранні легко було розпізнати в натовпі румунок, гуцулок, долинянок, бойкинь та лемкинь, окремі складові одягу яких контрастно виділялися на тлі угорських.

Головними компонентами **чоловічого вбрання** угорців Закарпаття були сорочка і штани. Ширина та довжина штанів, оздоблення сорочок створювали локальні особливості чоловічого одягу. Так, у с. Косонь Берегівського району чоловічі штани вужчі, ніж у сусідньому с. Павлово.

Побутували два види чоловічих *сорочок*: короткі, тунікоподібного крою, з розрізом пазухи спереду, з широкими рукавами (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), довгі з вужчими рукавами на манжети. Низ рукавів і погруддя довгих сорочок оздоблювали мереживом та бахромою. Весільні сорочки мали дуже широкі рукави, які розвівалися на вітрі, і тому ця сорочку прозвали в народі «лобогошінг», що означає «розвіювальна сорочка». Рукави цих сорочок закінчувалися вирізуванням та обметуванням, виконаним білими, а на початку ХХ ст. – червоними, синіми, а подекуди й жовтими нитками. Крім вирізування, рукави цих сорочок оздоблювали вишивкою рослинних орнаментів. В угорських селах існував звичай чоловічу весільну сорочку шити в хаті молодої. Були випадки, коли наречена роками шила сорочку для свого майбутнього нареченого, однак приготовлені заздалегідь рукави вшивала в сорочку тільки після заручин, коли вже могла зняти мірку з нареченого. Потім дружки відносили сорочку до молодого. Після весілля цю сорочку відкладали «на смерть» [20, с. 6; 34, с. 23].

Поясним одягом чоловіків були *штани* – «*gami*» («*bygatyа*»), які щільно збиралися у складки. Нижню частину штанів оздоблювали бахромою, тороками, а на відстані 10 см від краю штанини інколи вшивали стрічку з мережкою. Гаті закріплювали вузьким тканим поясом, який оздоблювали вишивкою або тканим орнаментом. У заможних селян були поширені штани-бриджі

(«pricesnadrag»), які оздоблювали шнурівкою. Узимку носили грубі сукняні штани синього кольору. Низ широких полотняних штанів («гатьо») угорці оздоблювали вишивкою рослинних орнаментів, на відміну від українських штанів, оздоблених геометричною вишивкою. Узимку замість білих полотняних штанів носили чорні теплі штани («надраги»), заправлені у високі чоботи. Бідні селяни з метою довшого збереження штанів нашивали ззаду шкіряні вставки («сідалиці») та наколінники. В угорців краю були поширені й «рамлені гаті», які кроїли і шили впоперек полотна. При цьому зшивалося кілька пілок, щоб гаті були до двох метрів завширшки. Унизу гатей пришивались торочки («топала», «ройти») [20, с. 7; 23, с. 251].

Доповненням до чоловічого одягу був прямокутний *фартух* («китинь»). Хлопці на свята одягали вишивані фартухи. Основними орнаментальними мотивами були айстра, сердечко, пташки (голуби). Кольорова гама – ритмічна зміна червоного і синього кольорів. На правому боці фартуха за пояс засовували китицю зі штучних квітів. Наречені ще на лівому боці мали білу хустину, на якій були вишиті червона троянда, фіалки й копитце. Хустка в цьому випадку – подарунок нареченої. У приміських селах дівчата на хустинах вишивали монограму нареченого. У с. Соловка Ужгородського району фартухи шили із чотирикутного шматка чорного матеріалу, оздобленого багатоколірною вишивкою. Центральними мотивами були великі червоні, бордові, фіолетові троянди, тюльпани. Вільне поле між ними заповнювали дрібними різнокольоровими квітами конвалій, фіалок [1, с. 78]. Чоловічому фартухові приписували магічну функцію – забезпечувати продовження чоловічого роду, а його переважаючий червоний колір виконував ще й еротичну функцію [18, с. 594].

Підперізувалися чоловіки шкіряним *поясом*. До одруження хлопці носили пояс, оздоблений тисненням рослинним орнаментом.

На весіллі, коли молодій пов'язували голову хусткою, парубоцький декоративний пояс замінювали на чоловічий.

На сорочку чоловіки одягали *безрукавку*, нагрудну частину якої декорували дерев'яними намистинами. Рослинна вишивка складалася з ритмічного чергування різноманітних квіткових мотивів. Улюбленими були синій, червоний, зелений та чорний кольори. На Ужгородщині та Мукачівщині побутували короткі безрукавки («лайбі») з чорного ситцю або шовку. У межах Березівського району безрукавки кроїли з одного шматка матерії, зігнутого в плечах. Переднє полотнище розрізали вздовж, утворюючи поли, які застібувалися на 10–12 малих білих гудзиків. Побутували й безрукавки зі швами на плечах та загостреними донизу передніми пілками. До правої пілки пришивали маленьку кишеню для годинника.

Зміна літнього одягу на зимовий чи навпаки була пов'язана з релігійними святами – Різдом і Великоднем. Кожна господиня прагнула виготовити вбрання для всіх членів сім'ї до цих свят. Основними компонентами верхнього одягу були гуні, кожухи, сукняні куртки. Чоловічі *кожухи* довгі, до колін, а місцями вище колін, прямоспинні й трохи приталені спереду.

Крім кожухів, чоловіки одягали довгі, нижче колін, *куртки* («сіряки») з білого домотканого сукна зі стоячим коміром. Їх поширення пов'язане з впливом одягових традицій українців Закарпаття. Сіряк був обов'язковим компонентом святкового вбрання угорського селянина протягом усього життя. У сіряках і хоронили; їх оздоблення було ознакою для розрізнення багатих від бідних. В оздобленні багатих переважали вишиті стилізованим рослинним орнаментом сіряки, а в бідних – зі скромною вишивкою, виконаною двома-трьома кольорами.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. характерним чоловічим верхнім плечовим одягом була *сукняна накідка* («сюр»). За

кроєм він схожий до гуцульської манти та лемківської чуги. Ідентифікуючою ознакою сюра був прямокутний шматок сукна на спинці. Сюр виготовляли з міцно збитого сукна, яке за рахунок щільності не пропускало вологи. Пишність та естетична привабливість сюра цікавили не тільки заможних селян, але й дворян. Особливо помітним було це на початку ХІХ ст., коли сюр почали інтенсивно оздоблювати вишивкою та аплікаціями. Це дало йому нову назву «ціфросюр» (декорований сюр) [13, с. 88]. Сюр складав на той час велику конкуренцію одягу вельмишановних панів, викликав зневагу та обурення вищого соціального стану населення, що навіть інспірувало в 1810-х роках прийняття низки законів і заборон на носіння гарно декорованих сюрів. Закони були спрямовані на припинення зростання розкішності, що проникла в середовище бідного населення. Мода сюрів так впливала на селян, особливо на юнаків, що вони часто були готові йти на крадіжки та продаж якоїсь частини майна для того, щоб придбати його. Адже без сюра було непристойно свататися до дівчини, оскільки за звичаєвим правом було прийнято залишати свій сюр у будинку дівчини [38, с. 234].

Інтенсивне оздоблення сюрів за кілька років розповсюдилося по всій державі аж до Трансильванських гір. У м. Дебрецені на початку 1840-х років вишивка сюрів набула такого великого розвитку, що сюди приїздили з різних міст для вивчення нової техніки. Зафіксовано також, що з Березької, Ужанської та Угочанської жуп (тепер основна територія їх належить до України) молодих юнаків посилали сюди для навчання ремесла – виробництва бунд і сюрів. У нових центрах виникали місцеві школи з виготовлення вишитих сюрів, які з часом набували певних локальних стилевих особливостей. Таким чином, розповсюдження ціфросюрів сприяло виникненню нечисленних місцевих декоративних стилів та їх різновидів. Розквіт шиття сюрів припадає на 1870–1880-ті роки.

У ці часи майстер, який виготовляв сюри, мав 12–16 помічників, їздив на ярмарки та зі своїм ремеслом міг заробити капітал, якого було достатньо на купівлю земельної ділянки в 500 гольдів.

У 30–40-х роках ХХ ст. в заможних селян краю поширився *традиційний комплект святкового чоловічого вбрання* з чорної фабричної матерії, що складався з піджака, штанів («галіфе») та безрукавки («лайбі»). Піджак кроїли прямоспинним, з відкидним коміром, вшиваючи клини по боках. Довгі рукави шили з двох піл і пришивали до стану. З виворотного боку піджаки підшивали тонкою однотонною фабричною матерією. На передніх полах робили три-чотири прорізнi кишени («жеби»). Етнорозмежувальною ознакою піджака були чорні фабричні шнурки, викладені у 10–16 петель («посомань»). За допомогою них та 5–8 гудзиків, виготовлених із чорних ниток, застібували піджак. Подібними петлями з гудзиками могли декорувати нижню частину рукава [34]. Штани («галіфе») завдовжки 100–110 см донизу звужувалися. Кроїли їх з двох піл, спереду застібували на чотири гудзики та металеву пряжку. Спереду до пояса пришивали полотняні петлі («хлястики») для протягування ремінця, а ззаду – декоративні зав'язки, що кріпилися за допомогою металевих пряжок. Іноді ззаду пришивали петлю для підвішування штанів на гак. Верхню частину передніх піл штанів декорували чорними фабричними шнурками, викладеними у вигляді видовжених стилізованих квіток. На штанах наявні дві прорізнi кишени. У нижній частині штанів робили поздовжні розрізи (15–20 см), що застібувалися на два гудзики. Бокові шви штанів декорували чорним фабричним шнурком. До нижньої частини штанів пришивали полотняні петлі для закріплення штанів на підшві [32]. Безрукавку («лайбі») прямого крою шили із чотирьох піл чорної або сірої фабричної матерії з підкладками з тонкої фабричної матерії світлих тонів.

Посередині нижньої частини спинки робили розріз та пришивали поясок, що застібувався на металеву пряжку. На передніх полах робили дві, рідше чотири прорізні кишені. Безрукавки, так само, як і піджаки, декорували чорними фабричними шнурками, викладеними у вигляді петель («посомань») [15, с. 131–132; 32].

Типовим чоловічим головним убором був фетровий чорний *капелюх* традиційної форми, з широкими полями, заломленим копчаком. Капелюх декорували тканиною чи фабричною креповою стрічкою чорного, коричневого, темно-синього кольору. Узимку чоловіки носили шапки з овчини. Хлопці, які готувалися до служби в армії, до своєї шапки прив'язували різнокольорові стрічки. Стрічки дарували члени сім'ї, близькі родичі, хрещені батьки, друзі та подруги. Колір стрічок можна було вибрати вільно. Якщо в сім'ї хлопця в недалекому минулому була жалоба, то стрічки могли бути лише чорного або темно-синього кольору. Угорці недолюблювали жовтий колір. Жовтою стрічкою дарувальник відкрито показував, що не симпатизує хлопцеві [17, с. 452; 38, с. 112].

Досить поширеними були чоловічі літні солом'яні шапки з широкими крисами.

В угорських селах Берегівського району побутував звичай, пов'язаний з оздобленням головного убору молодих хлопців. На Масляницю перед танцями дівчата посиляли до хлопців маленькі та великі букети квітів. Маленький букет означав готовність до спільного танцю. Пришиванням до шапок букетів, отриманих від багатьох дівчат, хлопець виражав свою згоду на танець і порядок танців. Але якщо хлопець пришивав до шапки лише один великий букет, це вже свідчило про серйозніші наміри, що могли перерости в заручини [34, с. 18].

У ХІХ ст. для підкреслення заможності старші чоловіки носили в руці очеретяну або звичайну *палицю* («*бункош*», «*форкош*», «*келев*»), верхній кінець якої мав форму

металевого топірця або скульптурного зображення змія [2, с. 12; 20, с. 8].

Висновки. Багатолітнє проживання угорців в оточенні інших етносів сприяло значній строкатості народного вбрання угорців Закарпаття. Воно мало низку особливостей розвитку. Сорочки вирізнялися декоруванням поліхромною вишивкою в техніках «*гладь*», «*двостороння гладь*», «*вирізування*» та «*обметування*». Упродовж ХІХ – першої половини ХХ ст. як у жіночому, так і в чоловічому вбранні угорців відбувалися зміни, пов'язані з появою нових форм одягу (жіночий костюм «*мадляр руго*»; «*ціфрасюр*»; чоловічий костюм *трійка*: піджак, штани («*галіфе*»), безрукавка («*лайбі*»); витіснення білих жіночих бунд червоними святковими). Сюр, як давній тип верхнього вбрання угорців Закарпаття, має спільні риси з лемківськими чугами, гуцульськими й буковинськими мантами. У межах цього виду одягу більшою мірою, ніж в інших, поєдналися риси чисто побутового призначення й високохудожнього оздоблення вишивкою та аплікацією. Оздоблення сюрів позначено різноманітними західноєвропейськими впливами в поєднанні з традиційним народним угорським мистецтвом і семантикою слов'яномовних народів.

Загалом вивчення народного вбрання угорців Закарпаття не можемо вважати завершеним. Незважаючи на слабку збереженість автентичних взірців народного вбрання цієї етнічної групи краю, перед нами стоїть низка питань, що потребують уточнень та доопрацювання. Це, зокрема, конструктивні елементи та художні особливості верхнього вбрання, головних уборів і взуття, прикрас та інших доповнювальних елементів. У народній пам'яті збереглося ще чимало звичаїв та обрядів, пов'язаних з окремими складовими народного вбрання. Тому надалі нас цікавитиме й окреслення обрядових функцій традиційного одягу угорського населення краю.

Примітка

¹ Цінною для нас є інформація, здобута під час комплексних етнографічних експедицій, організованих викладачами-істориками Ужгородського національного університету та науковими співробітниками Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Варто виокремити дослідження, проведені в с. Шаланки Ви-

ноградівського району. Селище Вишково Хустського району було об'єктом історико-культурних досліджень наукових співробітників ужгородського скансену, що проводились у 2020 році в рамках реалізації міжнародного грантового проєкту «Культурні зв'язки – культурна мобільність у прикордонному регіоні».

Список використаних джерел

1. Гинк К., Кишш И-Ш. Краевое искусство Венгрии. Будапешт : Корвина, 1971. 140 с., іл.
2. Головацкий Я. Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и Северо-Восточной Венгрии. Санкт-Петербург, 1877. 85 с.
3. Гроздова И. Н. Этническая специфика венгров Закарпаття. *Карпатский сборник : Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*. Москва : Наука, 1972. С. 95–107.
4. Гроздова И. Н., Филимонова Т. Д. Венгры и немцы советского Закарпаття (по материалам полевых исследований 1968–1969 гг.). *Советская этнография*. 1970. № 1. С. 135–143.
5. Дерке М. Назви одягу в угорських говорах Закарпаття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.09. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2002. 20 с.
6. Дерке М. Ж. Назви одягу в угорських говорах Закарпаття. Ужгород : Два кольори, 2002. 40 с.
7. Еперйешши Е. Традиційна культура національних меншин і глобалізація. *Народна творчість та етнологія*. 2006. № 4. С. 55–59.
8. Іваниш А. Іноетнічні запозичання та їх впливи на формування традиційного народного костюму Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 35. С. 309–320.
9. Іваниш А. Угорські та румунські впливи на формуванні народного закарпатського костюму першої половини ХХ ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 34. С. 108–115.
10. Коприва А. Т. Вишивка бунди – верхнього хутряного одягу угорців Закарпаття. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2006. Спецвипуск II. Ерделівські читання. С. 183–192.
11. Коприва А. Т. Стильові особливості угорської вишивки Закарпаття (XIX – початок ХХ ст.). *Народознавчі зошити*. 2003. № 5–6. С. 759–765.
12. Коприва А. Т. Угорська вишивка Закарпаття ХІХ – першої чверті ХХ ст. (художньо-функціональні та стилістичні особливості) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.06 – «Декоративне і прикладне мистецтво». Львів : Львівська національна академія мистецтв, 2005. 15 с.
13. Коприва А. Т. Угорські вишивки на території Закарпаття. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 1–2. С. 87–90.
14. Коцан В. Іноетнічні запозичання та їх вплив на формування народного одягу долинян Мараморощини. *Народознавчі зошити*. 2010. Вип. 5–6. С. 739–751.
15. Коцан В. Традиційний чоловічий костюм угорського населення Закарпаття кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. *Міжнародний історичний журнал «Русин»*. Кишинів : Русь, 2010. № 3. С. 126–134.
16. Коша Л. Чиї ви сини? Огляд угорської етнографії. *Ніредьгаза*, 2002. 246 с.
17. Лизанец П. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межязыковые связи. Будапешт, 1976. 683 с.
18. Маслова Г. С. Народная одежда русских, украинцев и белорусов. *Востоочнославянский этнографический сборник*. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1956. С. 589–705.
19. Мушкетик Л. Українсько-угорське порубіжжя: мова та етнокультура, питання ідентифікації, міжетнічні зв'язки. *Народна творчість та етнологія*. 2010. № 3. С. 21–35.
20. Полянська О. В. Оздоблення народного одягу угорців та румун Закарпатської області. *Архів Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. Ужгород : ЗМНАП, 1976. 33 с.
21. Полянська О. В. Особливості одягу населення Закарпаття. *Народна творчість та етнографія*. 1976. № 3. С. 23–29.
22. Полянская Е. В. О сходстве и взаимовлиянии в одежде различных этнических групп Закарпаття. *Карпатский сборник : Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*. Москва : Наука, 1976. С. 65–68.
23. Тиводар М. П. Життя і наукові пошуки Федора Потушняка. Ужгород : Гражда, 2005. 284 с.
24. Українська культура в контексті світових глобалізаційних процесів. Київ : ІМФЕ, 2005. 360 с.
25. Філіп Г. А. Традиційність в орнаментативній тканині і вишивки угорців Закарпаття (на матеріалах Закарпатського краєзнавчого музею). *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Ужгород : Карпати, 2005. Вип. VII. С. 153–161.

26. Фонди КЗ «Закарпатський музей народної архітектури та побуту» ЗОР, інвентарний номер (далі – Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН): Е 3106/1288/46.

27. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН: Е 3107/1289/47.

28. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН: Е 3108/1290/48.

29. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН: Е 11263/4385.

30. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН: Е 11674/47.

31. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН: Е 14650/432.

32. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН: Е 14651/433.

33. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ІН: Е 14652/434.

34. Хофер Т., Фел Е. Народное искусство венгров. Будапешт: Корвина, 1975. 638 с.

35. Щоденник польових етнографічних матеріалів, зібраних студентом 1-го курсу історичного факультету Ужгородського національного університету Б. Вайнером у селі Вишково Хустського району. *Архів лабораторії етнології, фольклористики та краєзнавства*

ім. М. П. Тиводара ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: УжНУ, 2002. 53 с.

36. A *Magyarsag neprajza*. Budapest: Kiralyi Magyar egyetemi nyomda, 1942. 430 s.

37. Batizi J. Técső éskórnyéke. *Vasárnapiujság*. Budapest: Pallas k., 1855. P. 350–358.

38. Csernicsko I. A magyar nyelv Kárpátalján (Ukrajnán). Budapest, 1998. 256 p.

39. Gyorffy I. Matyo nepviselet. Budapest, 1956. 231 s.

40. Kresz M. Magyar parasztvizelet 1810–1867. Budapest: Akademia k., 1938. 145 s.

41. Pap-Yanossy M. Volkstracht in Gorgyfalva. *Etnographia*. 1971. № 82. S. 497–567.

42. Potusnyak Fedor: A ruszin nepviselet. *Зоря-Найна*. Ужгород, 1943. Річник III. Ч. 1–4. S. 302–327.

43. Zoltai L. A debreceni viselet a XVI–XVIII sz. *Etnographia*. 1938. № 49. S. 75–108, 287–315.

References

1. GINK, Károly, KISS, Ivor Sándor. Regional art of Hungary. Budapest: Corvina kiadó, 1971, 140 pp., ill. [in Russian].

2. HOLOVATSKIY, Yakov. On Folk Clothes and Decoration of Rusyns, or Russians, in Halychyna and North-Eastern Hungary. Saint Petersburg: V. Kirshbaum Printing House, 1877, 85 pp. [in Russian].

3. GROZDOVA, Irina. Ethnic Specificity of the Transcarpathian Hungarians. In: Carpathian Collection: Proceedings of the International Commission for the Study of Folk Culture of the Carpathians and Adjacent Areas. Moscow: Science, 1972, pp. 95–107 [in Russian].

4. GROZDOVA, Irina, Tamara, FILIMONOVA. Hungarians and Germans of Soviet Transcarpathia (Based on Field Research Materials 1968–1969). In: Yulia Averkieva, ed. in chief, Soviet Ethnography, 1970, 1, 135–143 [in Russian].

5. DIERKE, Mahdalyna. Names of Clothes in the Hungarian Dialects of Transcarpathia. [A Manuscript]. An author's abstract of Ph.D. thesis in Philology: speciality 02.10.09 / Uzhhorod National University. Uzhhorod, 2002, 20 pp. [in Ukrainian].

6. DERKE, Mahdalyna. Names of Clothes in the Hungarian Dialects of Transcarpathia. Uzhhorod: Two Colours, 2002, 40 pp. [in Ukrainian].

7. EPERJESSY, Ernő. Traditional Culture of Minorities and Some Issues of Globalization. Folk Art and Ethnology, 2006, 4, 55–59 [in Ukrainian].

8. IVANYSH, Anna. Foreign Ethnic Borrowings and Their Influences on the Formation of Transcarpathian Traditional Folk Costumes in the 1920s–1930s. In: Bulletin of the Lviv National Academy of Arts, 2018, iss. 35, pp. 309–320 [in Ukrainian].

9. IVANYSH, Anna. Hungarian and Romanian Influences on the Formation of Transcarpathian Folk

Costumes in the First Half of the XXth Century. In: Bulletin of the Lviv National Academy of Arts. Lviv: LNAM, 2017, iss. 34, pp. 108–115 [in Ukrainian].

10. KOPRIVA, Atilla. Embroidery of Bunda, Fur Overclothes of the Transcarpathian Hungarians. In: Bulletin of the Lviv National Academy of Arts. Lviv, 2006, special issue II: The Erdeli Readings: Materials of the International Theoretical and Practical Conference Dedicated to the 60th Anniversary of the First Artistic Educational Institution in Transcarpathia, pp. 183–192 [in Ukrainian].

11. KOPRIVA, Atilla. Stylistic Features of Hungarian Embroidery in Transcarpathia (XIXth to Early XXth Century). In: Stepan PAVLIUK, ed.-in-chief, The Ethnology Notebooks, 2003, no. 5–6, pp. 759–765 [in Ukrainian].

12. KOPRIVA, Atilla. Transcarpathian Hungarian Embroidery of the XIXth through to the First Quarter of the XXth Century (Artistic-Functional and Stylistic Features): An author's abstract of Ph.D. thesis in Art Criticism: speciality 17.00.06 (Decorative and Applied Art). Lviv National Academy of Arts. Lviv, 2005, 15 pp. [in Ukrainian].

13. KOPRIVA, Atilla. Hungarian Embroidery on the Territory of Transcarpathia. Folk art and ethnology, 2003, 1–2, 87–90 [in Ukrainian].

14. KOTSAN, Vasyl. Foreign Ethnic Borrowings and Their Influence on the Formation of Folk Clothing of the Maramureş Region. In: Stepan PAVLIUK, ed.-in-chief, The Ethnology Notebooks, 2010, iss. 5–6, pp. 739–751 [in Ukrainian].

15. KOTSAN, Vasyl. Traditional Men's Costumes of the Transcarpathian Hungarian Population in the Late XIXth through to the First Half of the XXth Century. In: Sergey SULIAK, ed. in chief, Rusin: An International

Historical Journal. Chişinău: Rus, 2010, no. 3, pp. 126–134 [in Ukrainian].

16. KÓSA, László. Ki népei vagytok? Magyar néprajz [Whose People Are You? A Review of Hungarian Ethnography]. Translated from the Hungarian by Lesia MUSHKETYK. Nyíregyháza, 2002, 246 pp. [in Ukrainian].

17. LIZANETS, Piotr. Hungarian Borrowings in the Ukrainian Dialects of Transcarpathia. Hungarian-Ukrainian Interlingual Relations. Budapest: Hungarian Academy of Sciences Press, 1976, 683 pp. [in Russian].

18. MASLOVA, Gali. Folk Clothes of Russians, Ukrainians and Belarusians. In: TOKAREV, Sergei, ed. in chief, East Slavonic Ethnographic Collection: Sketches of the Folk Material Culture of Russians, Ukrainian and Belarussian in the XIXth to Early XXth Century. Works of the Nicholas Miklouho-Maclay Institute of Ethnography of the USSR's Academy of Sciences. New Series. Vol. XXXI. Moscow: USSR's Academy of Sciences Press, 1956, pp. 589–705 [in Russian].

19. MUSKETYK, Lesia. Ukrainian-Hungarian Borders: Language and Ethnoculture, Identification Problem, and Interethnic Relations. Folk Art and Ethnology, 2010, 3, 21–35 [in Ukrainian].

20. POLIANSKA, Olena. Decoration of Folk Clothes of Hungarians and Romanians of Transcarpathian Region. In: Archives of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod. Uzhhorod: TMFACU, 1976, 33 pp. [in Ukrainian].

21. POLIANSKA, Olena. Features of Clothing of the Transcarpathian Population. In: Serhiy ZUBKOV, ed. in chief, Folk Art and Ethnography, 1976, 3, 23–29 [in Ukrainian].

22. POLIANSKAYA, Elena. On the Similarity and Interaction in the Clothing Elements of Various Ethnic Groups of Transcarpathia. In: Carpathian Collection: Proceedings of the International Commission for the Study of Folk Culture of the Carpathians and Adjacent Areas. Moscow: Science, 1976, pp. 65–68 [in Russian].

23. TYVODAR, Mykhaylo. Life and Scientific Research of Fedir Potushniak. Uzhhorod: Grajdá, 2005, 284 pp. [in Ukrainian].

24. Ukrainian Culture in the Context of Globalization. Kyiv: IASFE, 2005, 360 pp. [in Ukrainian].

25. FILIP, Georg. Traditionalism in the Ornamentation of Fabrics and Embroidery of Transcarpathian Hungarians (Based on the Materials of the Transcarpathian Regional Museum of Regional Studies in Uzhhorod). In: Yosyp KOBAL (scientific editor). Scientific Collection of the Transcarpathian Regional Council's Public Institution Transcarpathian Regional Museum of Regional Studies in Uzhhorod. Uzhhorod: Carpathians, 2005, iss. VII, pp. 153–161 [in Ukrainian].

26. Transcarpathian Regional Council's Public Institution Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Customs in Uzhhorod Funds, inv. no. (thereafter – TRC PI TMFACU, inv. no.): E 3106/1288/46 [in Ukrainian].

27. TRC PI TMFACU, inv. no.: E 3107/1289/47 [in Ukrainian].

28. TRC PI TMFACU, inv. no.: E 3108/1290/48 [in Ukrainian].

29. TRC PI TMFACU, inv. no.: E 11263/4385 [in Ukrainian].

30. TRC PI TMFACU, inv. no.: E 11674/47 [in Ukrainian].

31. TRC PI TMFACU, inv. no.: E 14650/432 [in Ukrainian].

32. TRC PI TMFACU, inv. no.: E 14651/433 [in Ukrainian].

33. TRC PI TMFACU, inv. no.: E 14652/434 [in Ukrainian].

34. HOFER, Tamás, FÉL, Edit, K. CSILLÉRY, Klára. Magyar népművészet [Hungarian Folk Art]. Budapest: Corvina kiadó, 1975, 638 pp. [in Russian].

35. A Diary of Field Ethnographic Materials Collected by B. Weiner, a First-Year Student of History Faculty of the Uzhhorod National University in the village of Vyshkovo, Khust District. In: Archives of the Mykhaylo Tyvodar Laboratory of Ethnology, Folkloristics and Regional Studies at the SHEE Uzhhorod National University. Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2002, 53 pp. [in Ukrainian].

36. KODÁLY, Zoltán, GYÖRFFY, István, VISKI, Károly, BÁTKY, Zsigmond, GÖNYEY, Sándor. Amagysárg néprajza. I. kötet [Ethnography of the Hungarians. Volume II]. Edited by CZAKÓ, Elemér. Second edition. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda [Royal Hungarian University Press], 1942, 430 pp. [in Hungarian].

37. BATIZI, J. Técső és környéke [Tiachiv and Its Surroundings]. Vasárnapi Ujság [Sunday Newspaper]. Budapest: Pallas kiadó, 1855, pp. 350–358 [in Hungarian].

38. CSERNICSKÓ, István. A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján) [The Hungarian Language in Ukraine (Transcarpathia)]. Budapest: Osiris, 1998, 256 pp. [in Hungarian].

39. GYÖRFFY, István. Matyó népviselet [Matyó's Folk Costumes]. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata-Corvina, 1956, 231 pp. [in Hungarian].

40. KRESZ, Mária. Magyar parasztviselet 1820–1867 [Hungarian Peasant Costumes 1820–1867]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1938, 145 pp. [in Hungarian].

41. PAP-JANOSSY, M. Volkstracht in Gorgyfalva. Ethnographia, 1971, yr. 82, pp. 497–567 [in Hungarian].

42. POTUSNYAK, Fedor. A ruszinnepviselet [Ruthenian Traditional Costumes]. In: Ivan HARAYDA, ed. in chief, Star-Hajnál: A Quarterly Journal. Subcarpathian Scientific Society. Ungvár, 1943, yr. III, no. 1–4, pp. 302–327 [in Hungarian].

43. ZOLTAI, Lajos. A debreceni viselet a XVI–XVIII. században. Ethnographia, 1938, yr. 49, pp. 75–108, 287–315 [in Hungarian].